

KÁZMÉR LÁSZLÓ

kazmerlaca@gmail.com
hallgató (Debreceni Egyetem)

Felelős mindenért...

Hivatásos és tartalékos tisztek a Don-kanyarban

Accountable for everything...

Professional and reserve officers at the Don River

ABSTRACT

The aim of my study is to compare reminiscence of two officers with according to a defined set of criteria. They served in Hungarian 2nd Army which fought to the eastern front during World War II by the “Don” River. The analysis is based on the recollections they write. During the examination, I analyze personal experiences according to an external system. Possible systems can be based on an official document of an age or a subjective expectation or a commanding will. In my opinion, the most appropriate method for comparing the selected officers is the official document of an age, for which I chose the Hungarian Royal Army’s “1939” Tactical Rules.

KEYWORDS

second World War, Hungarian 2nd Army, Don River, officer, Eastern front, 1942–43, subjective sources

DOI 10.14232/belv.2019.2.4 <https://doi.org/10.14232/belv.2019.2.4>

Cikkre való hivatkozás / How to cite this article: Kázmér László (2019): Felelős mindenért... Hivatásos és tartalékos tisztek a Don-kanyarban. *Belvedere Meridionale* 31. évf. 2. sz. 63–76. pp.

ISSN 1419-0222 (print) ISSN 2064-5929 (online, pdf)

(Creative Commons) Nevezd meg! – Így add tovább! 4.0 (CC BY-SA 4.0)
(Creative Commons) Attribution-ShareAlike 4.0 International (CC BY-SA 4.0)

www.belvedere-meridionale.hu

SZERZŐK ÉS FORRÁSOK

A második világháború eseményei korábban nem tapasztalt kihívások elé állították a hadviselő felek katonáit. A korszak földrajzi, gazdasági, demográfiai, haditechnikai és hadszervezési dimenziói¹ korábban nem látott méretű és hatású háborút eredményeztek. Az újszerű körülmények a korábbiaktól eltérő egyéni megoldásokat kellett, hogy eredményezzenek. Jelen tanulmányban arra törekszem, hogy a Magyar Királyi Honvédségben szolgáló hivatásos és tartalékos tisztek szubjektív forrásain keresztül összehasonlítást végezzek egy külső értékmérő rendszer viszonylatában. Fontos megjegyezni, hogy munkám nem átfogó jellegű, sokkal inkább egy jövőbeni kutatáshoz kíván alapot lefektetni.

A vizsgálat végrehajtásához két tiszt visszaemlékezését² választottam ki, melyek szerzői azonos időszakban, a magyar 2. hadsereg 12. könnyű hadosztályában szolgáltak. Szubjektív forrásokról lévén szó kifejezetten fontos azok forrásértékének megállapítása, mely megmutatja a forrás felhasználhatóságát a vizsgálatom szempontjából, ehhez a forráskritika³ szempontjait veszem alapul. Az iratok valódiak és eredeti formájukban megőrződtek, viszont a forrástípusra jellemző elírások, torzítások vagy tévedések akár szándékkal vagy szándék nélkül is előfordulhatnak bennük. Ezért a tényszerű információk megállapításához más, objektívebb adatokat is figyelembe kell venni. A szubjektív források elkészítésére alapvető befolyást gyakorol a szerző személyisége és viselkedési attitűdje, valamint a származás, neveltetés, iskolázottság, vallási meggyőződés, társadalmi helyzet és szemlélet.⁴ Mindezeket figyelembe véve mutatom be a felhasznált visszaemlékezések íróit és tetteit.

Juhász Bálint hivatásos százados 1908-ban, egy többgyermekes keresztény családban született. Édesapja molnárként dolgozott és alacsony jövedelemmel rendelkezett, így a fiút 15 évesen beíraták a Zrínyi Miklós m. kir. Reáliskolai Nevelőintézetébe, mely valójában egy katonai intézmény volt.⁵ 1931. augusztus 20-án híradó tisztként avatták a Ludovika Akadémián.⁶ A keleti frontra 34 évesen a 12. könnyű hadosztály vezérkari főnökeként került. A háború után már nem folytatta katonai pályafutását. Visszaemlékezését az 1980-as évek elején kezdte, majd kutatómunka után 1991-re – 82 éves korára – készítette el, *Megsemmisülés* címmel.⁷ Azzal a céllal, hogy saját élményein keresztül mutassa be hadosztályával történt eseményeket. Önmagát eredendően hiteles historikusnak tartja, valamint saját élményein túl más forrásokat is felhasznált visszaemlékezésének elkészítéséhez. A forrása értékét alapvetően befolyásolja az élményszerzés és lejegyzés közt eltelt idő. Kiváltképpen, hogy a világháború idején és a visszaemlékezés készítésekor eltérő politikai környezet uralkodott az országban.

¹ Adatokhoz lásd: Kiss 2014a.

² A források a Honvédelmi Minisztérium Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Hadtörténelmi Levéltár, 07 VII. fond-főcsoportjában, Tanulmányok és visszaemlékezések gyűjteményéből kerültek kiválasztásra.

³ KÓFALVI 2007; GYÁNI GÁBOR: Emlékezés, narratívák és a múlt. In.: GYÁNI 2002.; GYÁNI 2010. 265–279.

⁴ PIHURIK 2015. 15.

⁵ 1898–1917 közt pécsi M. kir. honvéd hadapródiskolaként működött, majd 1922–1936 közt a trianoni korlátozások miatt álcázva kellett működnie, majd 1936-tól Pécsi Magyar Királyi „Zrínyi Miklós” Honvéd Reáliskolai Nevelőintézet néven működött 1945-ig. In.: <http://mek.oszk.hu/04900/04967/html/> 2017.07.28.

⁶ *Csendőrlapok* XXI. évfolyam, 25. szám 701. oldalszám jelzéssel.

⁷ JUHÁSZ 9.

A vizsgálat másik szereplője **Kadosa Árpád** tartalékos tiszt, aki zászlósként került ki a frontra – az esemény sodrában került előléptetésre hadnaggyá – a 12. könnyű hadosztály híradó század negyedik szakaszának élén. A naplóíró 1914-ben született keresztény családban, az első világháborút követően Jugoszláviához csatolt Szabadka⁸ városában. Édesapja mozdonyvezetőként dolgozott a vasútnál. Kadosa tanárként történelmet oktatott, amikor 28 évesen tartalékosként kikerült a frontra. A megélt eseményekről folyamatosan naplót vezetett, melyet hazatérését követően írógéppel örökített tovább. A gépelt írásnak *A Don-kanyarig és vissza* címet adta. A gépelt szöveg időrendben tartalmazza az eseményeket, egy rendkívül jól szofisztikált és összeszedett anyag képét mutatja. Ismétlődő témák előfordulnak benne, melyeken nyomon lehet követni a szerző gondolatainak változását. Élményeit 1942. június 10-től 1943. február közepéig örökítette meg. A gépelt szöveg készítésekor szakmájából eredően már gondolhatott arra, hogy a későbbiekben akár más is olvashatja a művét. Így lehetősége volt átgondolni a leírtakat, viszont a naplója olvasásakor visszatükröződik az aktuális hangulata, valamint a megélt eseményekhez fűződő élmények közelsége.

A történeteket két egymáshoz közeli személy is különbözőképpen élheti meg és rögzítheti. Hiszen az elkészített szubjektív források más és más személyiségek kinyilatkoztatásai. Mindazonáltal a visszaemlékezésekből megtudhatjuk az individuum által átélt történelmi eseményekhez fűződő viszonyt és az egyén gondolatvilágát. A pontos kép megalkotásához viszont figyelembe kell venni az információk esetleges deformitását. A szerzők gondolatait rendszerint külső impulzusok befolyásolják, melyek hatására a leírtak és a megélt valóság közt jelentkezhet bizonyos torzulás. Többek közt ilyen ingerek lehetnek a dogmatizált szónoklatok, a propaganda, az elszigeteltség, a cenzúrázott kommunikáció, az érzékelt részinformációk kiegészítése feltételezésekkel, a megbízhatónak vélt személyek pontatlan közlései, valamint a társadalmi elvárások. Ennek megfelelően a visszaemlékezések nem szükségszerűen a valóságot formálják, ezért konzekvensen nem ragaszkodhatunk hozzájuk. Másik jellemző a belső kontroll, mely adódhat az önigazolás vágyától, információk értékének és megbízhatóságának rossz megállapításából és a közösségnek megfelelni akarásból. Így a szerzők saját magukra ritkán írnak terhelőt, viszont előfordulhat, hogy egyes eseményekről nem ismerik fel, hogy rendellenes, ezért feljegyzik, még akkor is, ha az negatívan minősíti őket. A bemutatott források elemzésekor több helyen is találtam erre utaló jeleket, melyeket valószínűleg sem akkor, sem az eseményeket követően nem gondoltak elmarasztalónak. Az ilyen rejtett becsmélés ellenkezője a szerző által tudatosan megírt pozitív kicsengésű esemény rögzítése. Akár hősiességről vagy önfeláldozásról beszéljenek, ugyanúgy a forráskritika szempontjai szerint kell értékelni, mint a negatív dolgokat.

A kiválasztott szerzőktől származó közvetlen élményanyagokat – figyelembe véve a kiválasztott források értékét – feldolgozhatónak tekintem. Viszont azokat a bejegyzéseket, melyek az általuk nem tapasztalható teljes valóságra vonatkoztathatóak, kihagytam a vizsgálatomból. Például, amikor a szerző az egész alakulata nevében beszélt. Nyilvánvalóan nem ismerhette az egysége minden tagjának a tetteit, ezért ebből csak annyit vettem figyelembe, hogy ő mit gondolt a többiekről.

⁸ Az 1941. évi délvidéki hadműveleteket követően a Magyar Királysághoz visszacsatolták. Lásd bővebben: ROMSICS 2010. 251.; Kiss 2014b. 127–189.

ÉRTÉKMÉRŐ RENDSZER

Már az elemzés elején fontos megvizsgálni, hogy a két tisztt a haderő struktúrájában, milyen szinten helyezkedett el. Mert a struktúra különböző fokain a tiszteknek más gondolkodásmódra és kompetenciákra van szükségük, valamint az eltérő felelősségük mértékén túl az eseményekre való rálátásuk mélysége és nagysága is különbözik. Ezen különbségekből adódóan még ugyanazt a történetet is másként élik meg. Például, minél magasabb szinten dolgozik egy tiszt, annál kevesebb interakcióra van alkalma a legénységi állományú katonákkal. Jelen esetben is jól látható, hogy bár mindketten tisztí rendfokozatot viseltek, mégis markánsan elkülönülő helyen dolgoztak a katonai hierarchiában. Egy sematikus képen ábrázoltam (lásd 1. kép) a hadsereg különböző parancsnoki vezetési és szervezési szintjeit.⁹ A hadsereg élén áll a hadseregparancsnok és az ő munkáját segíti a hadsereg vezérkara, mely a hadsereg legmagasabb vezetési eleme. Alattuk a hadtest, az alatt pedig a hadosztály található. Az általam kiválasztott két tiszt közül Juhász Bálint százados a hadosztály szinten dolgozott, mégpedig a IV. hadtest 12. könnyű hadosztály vezérkari főnöki beosztásában. Alattuk az ezred szintű törzs, alatta pedig a zászlóalj (tüzérségnél osztály) szintű törzs vezeti az alegységet. A zászlóalj alatt található a század (tüzérségnél üteg) szint, melynél már a parancsnok egy személyben vezeti az alegységet. A legalsó hely, ahol még tisztek ténykednek, az a szakasz, ahol Kadosa Árpás zászlós szakaszparancsnoki beosztásban kezdte a frontszolgálatát. A korábbi példával szemléltetve elmondható, hogy míg a szakaszparancsnok folyamatosan együtt van a legénységi katonáival, addig a hadosztálynál dolgozó tisztet a katonák ritkán, legfeljebb egy kitüntetés átadás vagy egy szemle alkalmával láthatják. Természetesen ez nem vonatkozik arra a legénységi állományú személyre, aki tisztiszolgaként vagy a törzshöz beosztva közvetlenül segíti a tiszt munkáját.

A vizsgálathoz logikailag szóba jöhető rendszerek – saját elgondolásom szerint – lehetnek korabeli hivatalos okmányok,¹⁰ szubjektív elvárások,¹¹ vagy parancsnoki akarat¹² alapján felállított skálák.

A hivatalos alapszabályzó¹³ közt meg kell említeni a szolgálati szabályzatot, melyre a források olvasása közben utalások ugyan voltak, ellenben nem jellemző, hogy idéztek volna belőle. Az alapokmányokon kívül vannak olyan utasítások, melyek segítségével jobban össze lehet hasonlítani a tisztek szaktudását. Ilyen például a harcsszabályzat, melyből a feladat végrehajtás képességét lehet görcső alá venni. Ugyan a forrásokban elvétve lehet szó szerinti idézetet találni, a harc feladatok megoldásáról, sikeréről vagy éppen sikertelenségéről már több szó esik. Így ezek már jó alapot nyújthatnak egy összehasonlításához.

A másik csoportba a szubjektív elvárásokból eredő értékítéleteket tekintem. A tisztek forrásaiban rendszeresen előfordulnak a tisztársakról alkotott vélemények, bírálatok, dicsérek. Fontos azonban leszögezni, hogy az egyének véleményeiből és gondolataiból eredően nem lehet következetesen objektív tényeket megállapítani. A szubjektív forrásokból elsősorban

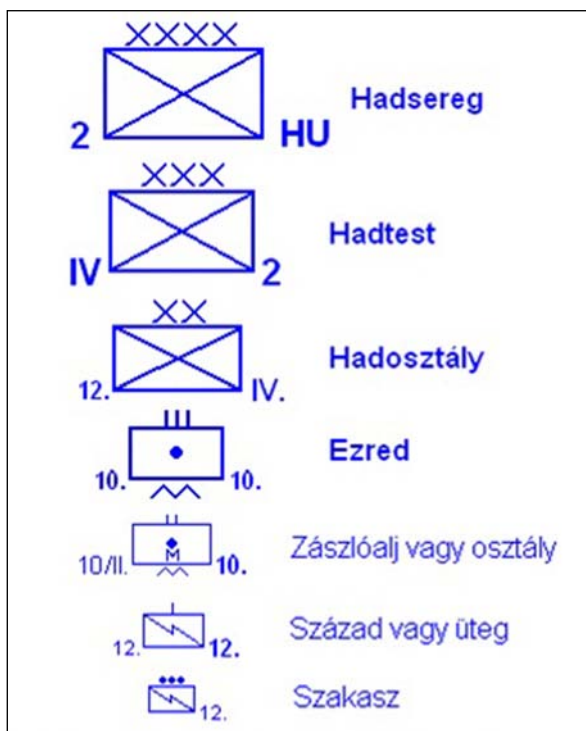
⁹ SZABÓ 1994. alapján az APP-6 Military Symbols For Land Based Systems jelrendszerének megfelelően.

¹⁰ Kötelmet tartalmazó szabályzók.

¹¹ Forrásokban megfogalmazott egymással szembeni elismerő vagy becsmérlő kijelentések gyűjteménye.

¹² Úgy vélem, hogy a katonai szabályozottság ellenére eltérő elvárások vannak a tisztekkel szemben, ami a katonai hierarchiából és eltérő vezetői személyiségekből adódik.

¹³ A szolgálati szabályzat mellett az alaki és az öltözködési szabályzatra még rendszeresen voltak utalások.

1. KÉP A 2. hadsereg parancsnoki láncolatának szintjei¹⁴

az egymásról alkotott ellenszenvre vagy rokonszenvre alapozott véleményt lehet kiolvasni. Viszont figyelemmel kell lenni arra, hogy az általánosításoknak, az első vagy minimális benyomásból eredő ítéleteknek, illetve a külsőről vagy egyes tulajdonságokról történő megítéléseknek ne engedjünk teret. Ezen módszer esetében a vizsgálat alapvetően a szerzők által megélt szubjektív történelemszemléletükre alapszik, melyekkel szemben nem lehet mást állítani. Mivel az ő szemszögükből csak ők élhették meg az eseményeket. Így gondolataikat, érzéseiket és élményeiket el kell fogadnunk.¹⁵

A hivatalos külső és a szubjektív belső értékméréseken túl, létezik egy olyan külső, de mégis szubjektív megítélés, amely jól jellemzi az autokratikus módon működő hierarchizált rendszereket. Ilyen a haderő, ahol az egyszemélyi felelősséget a parancsnoki struktúra biztosítja. Bár mindent átítatnak a szabályozott formulák, mégis ugyanazon katonai szervezetben is akadnak különbségek. Az egyik alegység jobban teljesít, a másokban edzettebbek, a harmadikban alakiasabbak, a negyedikben szabályosabban élnek és dolgoznak a katonák, annak ellenére, hogy mindegyikőjükre ugyanazon a szabályzók vonatkoznak. Ezen jelenség éppen a katonai rendszer sajátosságára vezethető vissza, méghozzá a minden szinten jelenlévő parancsnokokra. A parancsok végrehajtása

¹⁴ Az ábrát a szerző készítette.

¹⁵ GYÁNI 2002. 298–300.

vagy végrehajtása, kizárólag a parancsnok elvárásán és akaratán múlik, hogy azt hogyan és milyen minőségben hajtják vagy hajtadják végre. Innen már könnyebb az értékelés, hiszen ha a szakaszban gond van, akkor a szakaszparancsnoknál, ha pedig a században, akkor a századparancsnoknál kell kezdeni a vizsgálódást. Ha több helyen is előfordul ugyanazon probléma vagy megoldás, akkor a parancsnoki láncot kell követni és ahol metszik egymást, ott kell keresni a választ.

Szándékom szerint a tisztek katonai tevékenységének összehasonlításához a legelső módszert alkalmazom. A korabeli hivatalos okmányoknak pedig a Magyar Királyi Honvédség 1939-es *Harcászati Szabályzatát* (továbbiakban: M. kir. HSZ) választottam.

Összehasonlítás

A felkészülés

A katonák mindennapi életét alapjaiban határozza meg a kiképzés. Az állandó gyakorlatozás és a katonai tudás minél tökéletesebb elsajátítása a háború közeledtével egyre fontosabb. Elmondható, hogy amit békében nem gyakoroltak be, azt fegyveres küzdelem idején sem voltak képesek az elvárásoknak megfelelően végrehajtani. A 2. hadsereg mozgósítását követően, a katonáknak pár hét állt rendelkezésére, hogy átismételjék a korábban tanult fogásokat.¹⁶ Ez az idő viszont kevés volt arra, hogy a különböző kötelékek összekovácsolódjanak.

Kadosa Árpádnak tartalékos tisztként nem volt része több éves tiszti felkészítésben. Ennek ellenére, mégis sikeresen oldotta meg az elébe kerülő szakmai kihívásokat. Rendszeresen leírta, hogy miként létesítettek összeköttetést a hadosztály és ezred szintű parancsnokságok között.¹⁷ A kiképzés időszakában kielégítő szaktudást szerzett, így nemcsak ismerte a hírhálózat kiépítésének mozzanatait, hanem embereivel a gyakorlatban is képes volt végrehajtani. Kevés kivételtől eltekintve a frontszolgálatának idején leginkább felkészítésének megfelelő tiszti feladatokat látott el. Szinte szembehelyezkedik vele Juhász Bálint, aki már az emlékirata első lapján leszögezi, hogy a mozgósításkor új beosztásba került: „Teljesen váratlanul ért a behívás 1942. április 29-re a mozgósításra kijelölt szekszárdi hadosztályhoz és a hadosztály vezérkari főnökévé történt kinevezésem.”¹⁸ Juhász Bálint híradó tisztnek tanult, majd a háború előtt a pécsi IV. hadtestparancsnokság, anyagellátási ág, hadianyag nyilvántartásával és kiegészítésével foglalkozott. Viszont vezérkari főnökként sokkal szélesebb ismeretek szükségesek, mint a parancsnokság egyik osztályának tisztjeként. Addigi tapasztalataiból eredően képes volt megszervezni és levezetni, a hadosztály feltöltését és kicsoportosítását, viszont alig két harci napot követően a 2. hadsereg vezetése úgy látta jónak, hogy leváltásuk és alacsonyabb beosztásba helyezték. Nem volt lehetősége hadgyakorlatokon megismerni feladata sokrétűségét, így mélyvíznek bizonyult a vezérkar főnöki munka. Ez természetesen nem az ő hibája, mivel bárkit tesznek egy magasabb beosztásba, az nem válik automatikusan munkájának ismerőjévé. Hasonló helyzetet találtam Kadosánál is, amikor katonáival együtt olyan helyzetbe került, hogy híradó szakfeladaton kívül gyalogsági harcparancsot kellett volna végrehajtaniuk. A kiképzésükről utólag fogalmazta meg véleményét: „Nem tanultak meg úgy bánni a fegyverrel a kevés harcszerű éleslövészet híján – takarékoskodni

¹⁶ Lásd bővebben: SZABÓ 1944.

¹⁷ KADOSA 38–40.

¹⁸ JUHÁSZ 1.

kellett? – hogy ő öljön előbb, mielőtt őt ölik meg. Csak legalább az első ellenség lelövésén jusson túl szerencsésen, aztán már jobban megy minden.”¹⁹ Pár sorral később a naplójából már a kétségbeesés tükröződött: „...*azt sem tudom, van-e egyáltalán kézigránátunk.*”²⁰ Egy későbbi alkalommal pedig így írta le gondolatait: „...*én az egyik szakaszparancsnok nem tudom, hogy hol vannak elhelyezve az embereim, hol vannak a fegyverek, lőszer, miképpen harcolhatnánk ellenük... Nyilván csak lődöznénk, amerről a tüzelést észlelnénk... nagyon könnyelműek vagyunk, mindenben csak félmunkát végzünk.*”²¹ Egyértelműen hiányolta a gyalogos tiszt ismereteket, amelyekre a háború folyamán szüksége lett volna. A harci kiképzést kevésnek találta, főleg a harcászati ismereteket és az éles lögyakorlatokat. Ami minden bizonnyal teljesen helytálló, hiszen ezen kijelentései önmagukban igazolják, hogy a harcszabályzat elég sok pontját szegte meg parancsnoki működése során. Nem érezte magát felelősnek a kialakult helyzetért. Fontos, hogy a híradó ismereteket nem becsmérelte, ezért úgy gondolom, hogy azokat a fronton is kielégítőnek tapasztalta. Viszont a fentebb idézett kérdései az alap tiszt képességek problémájára utalnak, melyek a képzés hiányosságaira vezethetők vissza.

A felkészítés talán legfontosabb része egy katonai szervezet összekovácsolása. Juhász Bálint egyértelműen kijelentette, hogy: „*A mozgósított alakulatok nem formálódtak meg valódi összekövált egységgé, amikor az indulás ideje elérkezett.*”²² Ez azért is kulcsfontosságú kijelentés, mert vezérkari főnökként ő is felelős a katonai szervezetének összekovácsoltságáért. Az idézett mondatot többes számban használta, utalva arra, hogy nem csak ő, illetve parancsnoka nem tudták összekovácsolni az alegységeiket, hanem más hasonszórú társuk sem. Kadosa szakaszában azért más volt a helyzet, mert egy sokkal kisebb szervezeti szinten dolgozott. Ha a katonái nem is szoktak teljesen össze, a mozgósítás során megtartott négy hetes felkészítésen lehetősége volt ezt pótolni, ami elegendőnek bizonyult szakfeladatuk ellátására.

A kicsoportosítás

A 12. könnyű hadosztály 1942. június 6-tól kezdte meg a kicsoportosítást a IV. hadtest 2. lépcsőjében.²³ A vasúti túlterheltség²⁴ miatt hat nap szállítást követően Resica állomáson rakodott ki, majd gyalogmenetben haladt tovább Gomel–Csernyigov–Nyezsín–Baturin–Gluhov–Lyov–Kurszk menetvonalon. A több mint 10 000 ember közt Juhász Bálint és Kadosa Árpád is részt vettek az elképzelhetetlen nagy távolság megtételében.²⁵

Látták a gyalogló embereik fokozatos kimerülését. Egyik szemrevételezése során Juhász az alábbiakat jegyezte le. „*Turistának sem kevés, de zárt kötelékben, fegyverrel, szerelvény-nyel menetelő gyalogos alakulatoknak erős igénybevétel.*”²⁶ Kadosa naplójából érezni lehet

¹⁹ KADOSA 6.

²⁰ KADOSA 6.

²¹ KADOSA 11.

²² JUHÁSZ 7.

²³ SZABÓ 1994. 84.

²⁴ UNGVÁRY 2005. 163.

²⁵ Átlagosan 25-30 km-t tettek meg naponta 5 hét időtartam alatt. Kadosa és Juhász szerint.

²⁶ JUHÁSZ 39.

a hangulatváltozás folyamatát. A vasúti szállítás elején, amikor még csak távolodtak az otthontól, szórakozásként még énekeltek is. Ahogy elhagyták a biztonságos határt, öröket állítottak és kiosztották a lőszert. Emlékirataikban hasonló véleményt fogalmaztak meg a fárasztó gyaloglás kapcsán. „Egyik nap számolatlanul a másikba olvad, s mi csak megyünk az orrunk után... Hullanak a lovaink... lópecsenyét ettünk... de aligha tudja mindegyikünk, hogy mit eszik.”²⁷ A menet során nemcsak fizikailag, hanem szellemileg is kezdtek kimerülni. Juhász, a leírásai alapján kijelenthető, hogy tisztában volt a katonák kimerültségével és hadrafoghatóságával: „Érkezési terv szerint július 22–24-én. A további feladat előtt legalább 6 nap pihenőt tartottunk szükségesnek és kértünk a 2. magyar hadsereg parancsnokától, csak két napot engedélyeztek. A menet folytatására kaptunk parancsot.”²⁸ Kurszk elérését követően tovább kellett menniük, közel napi 30 km-t a rosszabb vagy burkolat nélküli utakon, egészen a Don folyóig. „Mire Zuhejevka-ra értünk kitört rajtam az általunk – ukránkórna – emlegetett heves fertőző megbetegedés... Jártányi erőm sem volt.”²⁹ ... „A fáradtan lépegető katonák kigombolt zubbonynyakkal, egykedvű arckifejezéssel, fülíg porosan némán meneteltek parancsnokaik mögött a kiszáradt földúton.”³⁰ A betegségtől és a menet okozta megterheléstől megfáradva érkezett meg a Don folyóhoz.

Amikor csak lehetett, Juhászék igyekeztek tájékozódni a katonák állapotáról, valamint – a harcképesség megőrzése érdekében³¹ – a lehető legtöbb pihenőt biztosítani. Kadosa naplójában egyértelműen a lehangoltság és az egykedvűség lesz az uralkodó: „Kezdődik az éjjeli ébresztővel, reggeli, besorolás, melyet mindig hosszabb ácsorgás előz meg, indulás, nekifeszülés, húzzuk vonszoljuk magunkat, ellep az izzadság, torkaink kiszáradnak... Sem testileg, sem lelkileg nem voltak felkészítve, felerősödve ilyen nagy feladatra.”³² „... mintha húsdarálón ledaráltak volna bennünket... de még felhőtlen a jókedv.” Bár a szabályzatbab foglalt elv, miszerint „A parancsnoknak osztoznia kell, csapatja nélkülözéseiben is.”³³ kissé megingani látszik, mivel már a vasúti szállítás idején jobb kocsikban utaztak. Ez természetesen nem a két szerző hibája, mivel hadsereg szinten hasonlóan kerültek kiszállításra a tisztek.³⁴ A gyalogmenet során is akadt ilyen megkülönböztetés, ami a hadosztály vezérkar szintjén még érthető, mivel nekik a gyaloglás nem tölthette ki a napjukat, mert a hadosztály vezetésével kellett foglalkozniuk. Viszont a szakasz, század szinten dolgozó tisztek sem a katonáikkal együtt meneteltek, Kadosa is rendszeresen lovon menetelt. Ami jelentősen megnehezíti a katonáival való sorsközösség kialakítását.³⁵ Nem feltétlenül Kadosa hibája, mivel lova rajta kívül más tisztnek is volt.

A menet végrehajtás végletekig megterhelő volt, de a beszámolóik alapján sikerrel vették ezt az emberfeletti akadályt. Viszont a menet alatt teljesen kimerültek, a leterheltségnek egyértelmű jele volt az öngyilkos megjelenése. Ha belegondolunk, hogy még „csak” kifelé tartottak a háborúba, akkor az általam használt „siker” kifejezés máris kétségessé válik.

²⁷ KADOSA 5–6.

²⁸ JUHÁSZ 42.

²⁹ JUHÁSZ 44.

³⁰ JUHÁSZ 57.

³¹ M. kir. HSZ 1939. 4. pont.

³² KADOSA 19.

³³ M. kir. HSZ 1939. 8. pont.

³⁴ SZABÓ 1994. 84.

³⁵ M. kir. HSZ 1939. 7. pont.

SZABÁLYISMERET

Önmagában már a manőver végrehajtása is elég lett volna a katonáknak. Viszont ezen felül az alegységeknek a lengyel területektől egészen a frontvonal közeléig rendszeresen partizán veszélyes térségeken kellett áthaladniuk. Bár az ellenállók a nagy tömegben menetelő szervezett kötelékek ellen nem léphettek fel, sokkal inkább kisebb, szervezetlenebb csoportokkal szemben vehettek fel nyíltan is harcot, ahol a sikernek reális esélye lehetett. Ennek megfelelően a kivonulóknak csak kisebb része került érintkezésbe velük, inkább hallomásból voltak információik róluk. Juhász a német szövetséges erőktől kapott figyelmeztetést, hogy a közelben estlegesen támadásra lehet készülni: „*a helyi német Ortskommandant figyelmeztetett, hogy partizán tevékenységgel kell számolni.*”³⁶ Kadosa a kicsoportosítás alatt nem került közvetlenül kapcsolatba partizánokkal, ezért nem is szentelt rájuk komoly figyelmet. Az írásában leginkább a támadások maradványait említi meg: „*Egy helyen a sínek mellett két MÁV teherkocsi roncsait pillantják meg... E magyar érték megsemmisülése szíven üt bennünket*”³⁷ Máskor pedig csupán szóbeszédet jegyzett fel. „*Beszéltek partizánokról, mondván, hogy nagy tömegben igen veszélyesek, jól felszereltek... Az előttük haladó szerelvényt állítólag partizántámadás érte.*”³⁸ A partizánveszély miatt az előjárójuk az erők megóvása érdekében³⁹ különböző rendszabályokat hozott, hogy csökkentse a kockázat mértékét: „*...partizánvékenységre való tekintettel tilos egyenként menni a városba, legalább hárman legyenek együtt. Így puskával s tölténytáskával felszerelve indul sétány legénységünk, mert a kíváncsiság csak hajtja őket.*”⁴⁰ A partizánok viszont jelen voltak és több katonai szervezetnél is súlyos veszteséget okoztak. Volt olyan eset, amikor fel kívántak számolni egy partizánok által tartott körletet. „*A támadók tüzelése, a jól rejtőző partizánok ellen teljesen hatástalan volt. A támadást a nagy veszteségek miatt félbe kellett szakítani. A vállalkozás nem érte el a célját.*”⁴¹ A 38/I. zászlóalj géppuskás század elvesztett 32 főt. A vállalkozásuk a nagy veszteségek ellenére is eredménytelenül zárult. Ezen esetet Kadosa csak kósza hírek tartotta, amit el sem hitt. „*Ellenőrizhetetlen kósza hírek, lehet, hogy csak éberségünket kívánják fokozni vele.*”⁴²

A könnyű hadosztály szervezeti felépítéséből adódik, hogy a hadosztály parancsnoka közvetlenül tudott feladatot szabni Kadosa híradó századának. Amit meg is fogalmaz, mikor a partizánok elleni rendszabályokról ír. Ezek alapján Juhászék meghozták a szükséges intézkedést, így eleget téve a harcszabályzat 4. pontjának.⁴³ Ezzel egyetemben az alsóbb szintek parancsnokai pedig érvényt szereztek a felsőbb utasításnak ugyanezen pontnak megfelelően.

Július 19-én már olyan közel járnak a fronthoz, hogy bekerültek a szovjet légierő hatósugarába: „*...éjszaka légitámadás idegborzongató hallgatni... egyre erősödő motorzúgást. Semmit sem tehetünk ellene, csak lapulunk.*” Kadosa naplójából kitűnik, hogy ez sokkal nagyobb hatást gyakorolt rá,

³⁶ JUHÁSZ 37.

³⁷ KADOSA 6–7.

³⁸ KADOSA 8.

³⁹ M. kir. HSZ 1939. 4. pont.

⁴⁰ KADOSA 10.

⁴¹ JUHÁSZ 41.

⁴² KADOSA 24.

⁴³ M. kir. HSZ 1939. 4. pont.

mint a partizántámadások hírei. A harcászati szabályzat szerint a csapatlégvédelem minden szintű parancsnok feladata.⁴⁴ A vezérkarnak a szaklégvédelemre kell intézkednie, melynek a súlypontképzést kell meghatároznia. Az alsóbb parancsnokoknak, akár puskás beosztottak esetén is fel kell készülni az önlégvédelemre.⁴⁵ Így azt írni, hogy „*semmit sem tehetünk*” kissé túlzónak tűnik. Ha úgy fogalmazott volna, hogy „*fegyvereink hatástalanok*” jobban elfogadhatóbb lett volna. Így inkább tűnik elméleti hiányosságnak, mint gyakorlati tapasztalatokból szerzett ismeretnek.

Frusztráció és mentális megterhelés

Mindazonáltal a kicsoportosítás ideje alatt a katonáknak komoly harci feladatot nem kellett megoldaniuk, ennek ellenére a gyalogmenetben fizikailag és mentálisan egyaránt a teljesítő-képességük határára jutottak. Kadosa egyáltalán nem írt olyat, hogy bizonytalan lenne saját magában. Viszont Juhász Bálint a kijutás ideje alatt több alkalommal is megírta dilemmáját a hadosztálya várható feladatait tekintve. Ez nem is csoda, hiszen a hadosztály kaphat könnyebb, illetve lehetetlennek tűnő feladatot is. Amit vezérkari főnökként egyáltalán nem mindegy, hogy miként tud megtervezni, szervezni és a végrehajtását levezetni.⁴⁶ Június 11-én hajnalban értek Resica vasúti kirakó helyre, ahol még nem ismerték a további feladatot. „*A remélt megszállási parancs helyett menetparancs érkezett futárral, a 2. magyar hadsereg parancsnokságról. Jány aláírásával.*”⁴⁷ „*Illésházy vezérőrnagy tervének megfelelően írásba foglaltam a menetparancsot és elküldtem az összes érdekeltnek.*”⁴⁸ A bejegyzést némi büszkeséggel, egyes szám első személyben írta, miszerint ő foglalta írásba a tábornoka gondolatait, pedig erre volt hadműveleti tisztje. Továbbra is bizakodik, hogy nem komoly harcfeladattal kell majd megbirkózniuk, hanem valami egyszerűbb harctevékenységgel: „*Azaz ábránd, vagy remény, vagy hiedelem, ami szerint megszállási vagy vasút biztosítási feladatra vesznek igénybe, nagyon megcsappant. De azért még nem ment el egészen.*”⁴⁹ Magasabb parancsnoksággal szembeni teljes lojalitása tört meg, amikor a menet végén pihenő helyett támadásra kaptak parancsot. „*mellékfeladatban reménykedtünk.*”⁵⁰ Emlékiratában többször is hangot adott a könnyebb feladat utáni vágyának. Pontosan nem lehet megtudni, hogy önbizalom hiány vagy alakulatának képességei miatt érzett így. Egy alkalommal viszont komoly okfejtést tett „*Nem vagyok vezérkari tisztnek, de egyáltalán katonának sem vagyok jó. Két alapos ok miatt: Utálok, ha parancsolnak nekem és még inkább, ha nekem parancsolni kell.*”⁵¹ Ezen kijelentése már csak azért is meglepő, mert az ő beosztásából mást egyáltalán nem lehet tenni, mint tábornokoktól parancsot kapni, majd több ezer embernek feladatot szabni. Teljesen ellentmond mindennek, aminek át kellett volna hatnia munkáját,

⁴⁴ M. kir. HSZ 1939. 195–221. pont.

⁴⁵ Puskások esetén kereszt vagy vonal alakzatba fekvé 300 méterig aktív védelmet tudnak folytatni. Passzív védekezéssel pedig légvédelmi óvóárkok ásásával jelentősen lehet csökkenteni az esetleges károk mértékét. M. kir. HSZ 1939. 195–221. pont.

⁴⁶ M. kir. HSZ 1939. 19. pont.

⁴⁷ JUHÁSZ 38.

⁴⁸ JUHÁSZ 38.

⁴⁹ JUHÁSZ 39.

⁵⁰ JUHÁSZ 57.

⁵¹ JUHÁSZ 46.

már-már hihetetlennek is tűnik a kijelentése. A kijelentést körbeölelő kontextusból ez nem is igazán következik, így betudható annak is, hogy a művét sok évvel később írtam. Az önmarcangolása pár oldallal később is visszaköszön. „*Itt kell helytállnom a hadosztály a hadosztályparancsnok közvetlen munkatársaként. Mint vezérkari tiszt felelős vagyok, a rám eső munkán kívül, azért is, amit javasolok és azért is, amit javasolni elmulasztok.*”⁵² Ebből a pár sorból egyértelműen látszik, hogy jól ismerte a harcászati szabályzatot, mert csaknem szó szerint idézte annak 19. pontját: „*A vezérkari főnök nemcsak parancsnokával szemben, hanem általában is felelős mindazért, amit parancsnokának javasolt, vagy javasolni elmulasztott.*”⁵³

KONKLÚZIÓ

A két forrásban személyes élmények olvashatók, melyek bemutatják a szerzők szemszögéből érzékelt világot. A hivatásos és tartalékos tisztek közt kialakult általánosító sztereotípiákat nem lehet feltétel nélkül elfogadni. Mindkét tisztikarban lehet példát találni mindenféle érveléshez. A bemutatott vizsgálati módszer alapja, hogy az összehasonlítást egy korabeli hivatalos szabályzóhoz képest tettem meg. A szabályzatismerethez figyelembe vettem a tisztek parancsnoki hierarchiában elfoglalt helyzetüket. Fontos leszögezni azt a megállapítást, hogy szakaszparancsnoknak lenni sokkal egyszerűbb, mint ezred- vagy hadtestparancsnoknak. Valamint minél magasabb szinten dolgozik egy tiszt, annál kevesebb lehetősége van gyakorolni beosztását. Békében inkább az adminisztratív vezetés a jellemző, mintsem a harcvezetés. A hadsereg szervezésében rejlő eredendő hibák, magasabb szinten sokkal jobban kiütököznek, mint alacsonyabb szinten, mivel az egyének „elvesznek” a kollektíva általános kompetenciájában. Ezen oknál fogva úgy tűnhet, hogy az alacsonyabb beosztásúak jobban megállják a helyüket, mint a magasabb beosztásban lévők. Így a tartalékosok jobban megállták a helyüket, mint a hivatásosok. Ezen állásfoglalástól sokkal pontosabb, hogy akik békében gyakorolhatták feladatkörüket, azok alkalmazási időszakban is sikeresebbek lehettek, a megannyi hiányzó feltétel ellenére is. A hiányosságok egy része persze már korábbi hadműveletekből⁵⁴ ismert lehetett, azonban az anyagi lehetőségek sok esetben akadályozták azok kiküszöbölését.

Megállapításnak tartom, hogy a tartalékos tisztek alacsonyabb beosztásaikban több lehetőségük volt otthon begyakorolni a feladataikat. Ezzel szemben jelen tanulmányban vizsgált hivatásos tisztnek szinte semmi érdemleges tapasztalata nem volt a vezérkar főnöki beosztás betöltéséhez. Mindemellett meg kell jegyezni, hogy a vezérkari beosztás betöltéséhez egy sokkal szélesebb spektrumú ismeretbázissal kell rendelkezni. Viszont egy szakaszparancsnoknak, ehhez képes egy jóval átláthatóbb részismerettel kell rendelkeznie. Ironikus módon utóbbi tudás elsajátítására volt több idő és a hadosztály második beosztásához szükséges ismerethez volt jóval kevesebb lehetőség.

Fontos leszögezni azt is, hogy a hadi műveltséget feltétlenül békében kell megszerezni. A felkészületlenség és a feladat nagysága közti aránytalanság elkerülhetetlenül az emberek frusztrációjához vezetett. Erre jött még rá az a lehetetlen érzés, hogy az elébük tornyosuló

⁵² JUHÁSZ 48.

⁵³ M. kir. HSZ 1939. 19. pont.

⁵⁴ Kárpátaljai hadműveletek (1939), az erdélyi bevonulás (1940), a délvidéki hadműveletek (1941) és a Kárpát-csoport működése a Szovjetunióban (1941). KISS 2014b; ANDAHÁZI 2016.

kihívásokat nem lesznek képesek megoldani. Juhász láthatóan őrlődött a kicsoportosítás során elszenvedett amortizáció tudata és az előjárói impresszió között. A tehetetlenség érzete már ekkor átsapott a beletörődés és elfogadás gödrébe, mely korlátot képzett a további innovatív és proaktív cselekvés elé, ami az ő beosztásában elengedhetetlen lett volna.

A megterhelés ellenére az általános felkészülésben és szabályismeretben elmondható, hogy a hivatásos százados képzetebb volt. A hadosztály a menet során szervezet és cselekvőképés maradt. A feladat sajátosságából eredően a katonák kimerültek, amin csak a pihenőnapokkal tudtak volna segíteni, melyet a hadi események sodrában csak korlátozottan tudtak biztosítani. Bár a feltöltésre nem tudtak annyi lehetőséget találni, mint amennyit akartak, viszont a menetbiztosításra – ami csak tőlük függött – már sokkal több időt fordítottak. Látszik, hogy az előrevonást korábban is volt alkalmuk begyakorolni, akár még „élesben” is a bécsi döntések végrehajtása során. Kadosa tartalékos tisztként nem kerülhetett olyan döntéshozói pozícióba, hogy bármilyen befolyással legyen a sorsuk alakulására. Gyakorlatilag inkább sodródott az árral és végrehajtatta a felülről jövő parancsokat a rá bízott katonákkal.

A megfelelő szabályismeretet jól tükrözi a partizánok elleni preventív intézkedések sokasága (természetesen ez összefügg a menetbiztosítással). Kadosa a saját szintjét látva nem érzett különösebb veszélyt a partizánokban, mivel közvetlen érintkezésbe nem került velük. Talán ebből kifolyólag sem tulajdonított nekik nagyobb figyelmet. Az ellenintézkedéseket is inkább csak szükségtelen teherként élte meg. Persze a szabályok ismerete nem elégséges, ha a technikai eszközök, illetve a felszerelés elégtelen. Hiába rendelkeztek csapatlégvédelmi alegységgel és hiába készültek el időben a parancsok, ettől még nem lőtték le hatékonyabban a támadó orosz gépeket. A sikertelenség pedig rányomta a bélyeget a szemtanúkra. Így volt ez Kadosáék esetében is, amikor érezte, hogy a szovjet bombázók ellen milyen tehetetlenek. Nála ez az érzés ültette el az előljáróba vetett bizalom elvesztésének magvait. Pozitív irányba lendült az, amikor kiképzés hatékonysága visszaköszönt, mivel a híradó katonák jól működő összeköttetést tudtak teremteni hídfőcsaták idején a csapatok között. Ez Kadosa szakaszában is magabiztosságot eredményezett. A felkészültség, illetve annak hiánya a visszajára is hathat, mint amikor a harcok idején gyalogsági harcparancsot kellett volna végrehajtaniuk. Erre jött még rá az ellátatlanság, ami már komoly demoralizáltsághoz vezetett. Ez az érzés Juhász századoshoz képest később keletkezett, ami annak tudható be, hogy vezérkari főnökként sokkal többet látott a helyzetképből, mint Kadosa egy kis alegység parancsnokaként.

Az elemzés alapján inkább mondanám, hogy a hivatásos tisztek jobb katonai ismeretekkel rendelkeztek, mint a tartalékosok, viszont az is elmondható, hogy a tartalékos tisztek is rendelkezettek a szintjüknek megfelelő szaktudással, különösen a rájuk bízott speciális szakterületen. Ezzel a hivatásosok is bírtak, viszont nekik magasabb szinteken is helyt kell állniuk.

A honvédelmi szervezet eredendően rendelkezett ismert vagy akár fel nem ismert hibákkal egyaránt, melyek felismerésekor már hathatós megoldást nem tudtak tenni. A vizsgált kérdések többségében a tiszteket, a rendszer hozta olyan helyzetbe, – vagy éppenséggel kényszerítette bele – melyekből a lelkiismeretes és önfeláldozó munkavégzés ellenére sem lehetett eredményt elérni.

A továbbiakban érdemes lenne kiszélesíteni a tisztek és az alkalmazott szabályzatok körét, valamint ötvözni más kutatási módszerekkel és így megfogalmazni a vizsgálati eredményeket a hivatásos és tartalékos tisztekről.

FELHASZNÁLT IRODALOM

ANDAHÁZI SZEGHY VIKTOR (2016): *A magyar királyi honvédség részvétele a Szovjetunió elleni támadásban 1941. június–december*. Szeged, Belvedere Meridionale.

GYÁNI GÁBOR (2000): *Emlékezés, emlékezet és történelem elbeszélése*. Budapest, Napvilág Kiadó.

GYÁNI GÁBOR (2002): *Történetdiskurzusok*. Budapest, L'Harmattan Kiadó.

GYÁNI GÁBOR (2007): *Relatív történelem*. Budapest, Typotex Kiadó.

GYÁNI GÁBOR (2010): *Az elveszített múlt*. Budapest, Nyitott Könyvműves Kiadó.

KISS GÁBOR FERENC (2014a): *Kézikönyv a 2. világháború hadtörténetéhez. Tények, adatok, források*. Szeged, Belvedere Meridionale.

KISS GÁBOR FERENC (2014b): *Lovon, gyalog, autón, biciklin, vasúton... A Magyar Királyi Honvédség gyorscsapatai*. Szeged, Belvedere Meridionale.

KŐFALVI TAMÁS (2007): *Forrástani ismeretek történelemből*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó.

KÖVÉR GYÖRGY (2008): A magánélet titkai és a napló. *Aetas* 23. évf. 3. szám, 82–100.

NEMESKÜRTY ISTVÁN (2000): *Requiem és búcsú*. Budapest, Szabad Tér Kiadó.

ORMOS MÁRIA (2003): *A történelem és a történelemtudományok*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó.

ORMOS MÁRIA (2006): *Magyarország a két világháború korában 1914–1945*. Debrecen, Csokonai Kiadó.

ORMOS MÁRIA (2012): *Van-e Történelem?* Budapest, Kossuth Kiadó.

PIHURIK JUDIT (2002): *Kecskés Péter Pál Honvédnapló a keleti frontról 1942. június 26 – október 19*. Szeged, Hispania Kiadó.

PIHURIK JUDIT (2015): *Naplók és memoárok a Don-kanyarból 1942–1943*. Budapest, Napvilág Kiadó.

PÜSKI LEVENTE (2010): *A Horthy-korszak 1920–41*. Budapest, Kossuth Kiadó. Magyarország története 18. kötet.

ROMSICS IGNÁC (2010): *Magyarország története a XX. században*. Budapest, Osiris Kiadó.

SZABÓ PÉTER (1994): *Don-kanyar*. Budapest, Zrínyi Kiadó.

SZABÓ PÉTER – SZÁMVÉBER NORBERT (2009): *A keleti hadszíntér és Magyarország 1941–1943*. Budapest, Pueblo Kiadó.

UNGVÁRY KRISZTIÁN (2005): *A magyar honvédség a második világháborúban*. Budapest, Osiris Kiadó.

UNGVÁRY KRISZTIÁN (2010): *A második világháborúban – Magyarország története 19. kötet*. Budapest, Kossuth Kiadó.

VARGA E. LÁSZLÓ (2012): Taróczy Nándor magyar királyi altábornagy visszaemlékezése. *Aetas* 27. évf. 3. szám, 96–113.

Szabályzatok

APP-6 Military Symbols For Land Based Systems is a NATO UNCLASSIFIED publication. The agreement of nations to use this publication is recorded in STANAG 2019

Harcászati Szabályzat. 1. Budapest, 1939, M. kir. honv. minisztérium kiadványa.

Források

Honvédelmi Minisztérium Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Hadtörténeti Levéltárának VII. fond-főcsoportjának, Tanulmányok és visszaemlékezések gyűjteményéből:

JUHÁSZ BÁLINT szds.: 3.290. levéltári számon bejegyzett visszaemlékezés

KADOSA ÁRPÁD hdgy.: 2.889. levéltári számon bejegyzett visszaemlékezés